İSTANBUL FETHİNİN YAKIN SEBEPLERİ

Prof. Dr. HALİL İNALCIK

Mısır sultanına gönderilen Varna fetihnâmesinde bu kat'î neticeli savaşa müncer olan buhranın menşei olarak en başta Roma'da Papa nezdinde bir Haçlı seferi için yapılan toplantı belirtilmiştir. Malûmdur ki daha 1439 da VIII. Yuannis Paleologus Roma'yı ziyaretten sonra Floransa konsiline bizzat iştirak etmiş ve Osmanlılara karşı bir Haçlı seferi va'di karşılığında Papanın dinî otoritesini tanımıştı. İmparatorun mabeyincisi Jean J. Torzello (Janachi Torcello) Konsile, Osmanlıların kuvveti ve bir Haçlı ordusunun takip edeceği yol hakkında bir rapor vermiş ve bir ay içinde Türklerin Rumelin'den atılabileceğini bildirmişti. Fakat imparatorla beraber giden rahiplerden çoğu payitahta döner dönmez Lâtin hâkimiyetinden nefret eden İstanbul halkı karşısında açıktan açığa katolik kilisesiyle yapılan *Union*'u red ve inkâr ettiler. Öbür taraftan hemen II. Murad'ın elçileri İstanbul'a gelerek impratardan izahat istediler. İmparator, Osmanlılar aleyhinde bir teşebbüste bulunulmadığı hususunda teminat verdi. Bununla beraber yeni bir kaynağın, *Gazvât-ı Murad Han*'ın da belirttiği gibi, Osmanlılar Haçlıların Bizans'ın faaliyetleri neticesinde harekete geçtiğine inanmışlardır. 1442'de imparator, aynı J. Torzello'yu elçilikle İtalyan devletleri nezdine ve Macaristan'a göndererek Haçlı seferi va'dinin biran önce yerine getirilmesi hususunda ısrarda bulundu. Bu esnada Balkanlar'da, batılılara cesaret veren mühim hadiseler de cereyan ediyordu.

Sırbistan, Stefan Lazareviç'in ölümündenberi (1427) Osmanlılarla Macaristan arasında bir rekabet mevzuu haline gelmişti. Macarlar Belgrad'ı, Osmanlılar ise safha safha bütün Sırbistan'ı işgal ettiler. II. Murad nihayet 1440'da gelip Belgrad'ı da kuşattı, fakat netice alamadı. 1442 kışında Mezîd Bey'in Transilvanya'da mağlûbiyet ve ölümünü aynı senenin yazında Rumeli Beylerbeyi Şahabeddin Paşa'nın bu memlekete yaptığı büyük sefer takip etti. Fakat bu teşebbüs de Yanko (Hunyadi Yanoş) tarafından tam bir bozguna uğratıldı. İşte bu müsait şartlar altında, 1443 yılında Osmanlılar, Balkanlar'dan atmak, İstanbul'a varmak ve hattâ Kudüs'e kadar gitmek için Roma'da hararetli bir şekilde Haçlı plânları konuşulmağa başlandı: 1439'da düşünüldüğü gibi, İtalya devletlerinin teşkil edeceği bir donanma boğazları kapar ve Karadeniz sahillerini tehdit ederken, Macar ordusu Haçlı müttefikleriyle Tuna'yı aşacak ve Rumeli'ni istilâ edecekti. Donanma işi tahakkuk etmediyse de Kıral Ladislas, Yanko ve memleketinden kovulmuş Sırp despotu Georg Brankoviç idaresinde bir Macar-Sırp ordusu 1444 kışında Rumeli'ni istilâ etti, Sofya'yı

aldı ve Edirne'ye götüren son Balkan geçidlerine kadar dayandı. O yaz Karaman'da yapılan yıpratıcı bir savaştan dönmüş olan Osmanlı ordusu büyük bir mukavemet gösterememişti. Sultan Murad, ancak kapıkulunun gayreti ve fedakârlığı sayesinde İzladi geçidinde kışın ortasında (12 I. Kânun 1443) düşmanı durdurmağa muvaffak oldu. Soğuk ve açlıktan kırılan haçlılar ricata başladılar. Fakat bir takip savaşına çıkan Osmanlı kuvvetlerini bozarak padişahın kayın biraderi ve Birinci Vezir Çandarlı Halil'in kardeşi Mahmud Çelebi'yi esir almağa da muvaffak oldular. Bu sefer, bütün hıristiyan Avrupa'da bir zafer gibi kutlandı ve Osmanlıları Balkanlardan çıkarmak için ertesi sene sefere daha büyük ölçüde devam için müzakereler başladı. Bu faaliyetin ruhu Papa IV. Eugene idi, ve onu bilhassa Bizans impratoru teşvik etmekte idi. Şark hıristiyanlığı üzerinde otoritesinin kurulması Papanın o zaman Avrupa'da konsillerde sarsılmış olan otoritesinin yükselmesine de yardım edecekti. Bizans elçileri yalnız İtalya'da ve Macaristan'da değil, Karamanoğlu yanında da hummalı bir tahrik faaliyetinde bulunuyorlar ve Osmanlıları mahvetmenin tam zamanı geldiğini söylüyorlardı.

Bu esnada II. Murad, daha doğrusu, devlet işlerinin hakikî hâkimi ve nâzımı Çandarlı Halil Paşa, uzun zaman esas siyaset olarak kabul edilmiş olan barış ve uzlaşma politikasına birdenbire yeniden döndü. Osmanlı devletinin düştüğü son müşkül durum, Sırbistan'a karşı bilhassa Fazlullâh'ın divana dâhil olmasından beri güdülen istilâ politikasının bir neticesi sayılamaz mı idi? Bütün batı hıristiyanlığının şimdi çok tehlikeli bir hal alan Haçlı seferlerine tahrik eden harbcı siyasetin korkusu altında değil mi idi? Bizans imparatoru bu vaktiyle Yıldırım Bayezid'i felâkete sürüklemekle suçlandırdığı Hoca Firuz Paşa'nın cebir siyasetini daima kötüleyen Çandarlı, uzak görüşlü ve ihtiyatlı devlet adamı sıfatiyle şimdi sulh politikasını tekrar ele aldı. Aynı zamanda muâsır müşahitler tarafından barışçılığı müttefikan belirtilen II. Murad da, büyük fedakârlıklar bahasına da olsa, her tarafta sulhü tesis etmeği ve sonra tahtı 12 yaşında oğlu Mehmed Çelebi'ye bırakarak saltanattan çekilmeği tasarlıyordu. İşte bu şartlar altında hemen İzladi savaşını takip eden ay içinde ilk barış teşebbüsleri yapıldı.

Bu sulh faaliyetinin tafsilâtına girişmeğe burada imkân yoktur[1]. Yalnız şu kadar söylemek lâzımdır ki, eski Sırp despotuna toprakları iade olunarak Sırp beyliği Osmanlılara tâbi bir beylik olarak ihya olundu. II. Murad, Balkanlarda sulhü kurtarmak ve yeni bir haçlı istilâsını önlemek için bittabi her şeyden evvel Yanko'nun ve Macar kıralının yeni sulh maddelerini tasdik etmelerini istiyordu. Bunun içindir ki, Sırbistan'ın ihyasına ve hattâ Eflâk üzerinde bazı eski haklarından vazgeçmeğe ve bir daha

[1] Benim basılmakta olan, *Fatih Sultan Mehmed devri üzerinde tedkikler ve vesikalar, 1444 Buhranı*

Osmanlıların Tuna nehrini aşmamalarına razı olmuştu. 12 haziranda Macar kıralının, Yanko'nun ve Sırp despotunun elçileri önünde böyle bir muahedeyi yeminle tasdik etti ve kıralın da yemin etmesi için Segedin'e Baltaoğlu Süleyman başkanlığında bir elçi heyeti gönderdi. O yaz Bizans'ın tahriki ile Karamanoğlu tekrar harekete geçmiş olduğundan oğlu Mehmed Çelebi'yi Halil Paşa ile beraber Edirne'de bırakarak Temmuz ortalarında Anadolu'ya geçti. Orada da harb yapmağa hacet kalmadan Karamanoğluyla bir müsaleha (*Sevgendnâme*) imzaladı. Bu tarafta evvelce fethetmiş olduğu Akşehir, Beyşehir, Seydişehri gibi yerleri Karamanoğlu İbrahim Bey'e iade ediyordu. İşte bu suretle her iki cephede büyük gerilemeler bahasına sulh sağlanmış sanılıyordu.

Fatih Sultan Mehmed'in ilk tahta çıkışı işte tam bu hadiselerin cereyan ettiği zamana rastlar. II. Murad, İzladi muharebesinin akabinde tahttan çekilmeğe karar vermiş görünüyor. Onu bu harekete sevkeden âmiller şöyle sıralanabilir: O bu kış seferinde eyâlet askerinin ve bilhassa uç kuvvetlerinin muhalefeti ve sonra harb meydanından çekilmeleri karşısında âciz kalmış ve buna son derece müteessir olmuştu. Tahta çıkışındanberi Rumeli beyleriyle arasında bir itimadsızlık vardı. İçkiye düşkün, yumuşak bir adam olarak tanınan II. Murad'a karşı muhalefetin, son muvaffakiyetsizliklerden sonra uç kuvvetleri arasında kalmadığı da düşünülebilir. Bundan başka II. Murad, 1443 kışına doğru kendisinden sonra tahta geçmesi muhakkak gibi görünen büyük şehzadesi Alâeddin Ali Çelebi'nin Amasya'da feci bir şekilde ölümü haberini almış ve bu haber onu derin bir mateme gark etmişti. Şimdi hayatta yalnız 1443'de Manisa sancağının idaresine göndermiş olduğu Mehmed Çelebi kalıyordu. Kendi sağlığında onun tahtta sağlamca yerleşmesi başlıca bir kaygusu oldu. İstanbul'da Yıldırım Bayezid soyundan, büyük bir ihtimalle Emir Süleyman Çelebi'nin torunu Orhan[2], dedesinin tahtını ele geçirmek için fırsat bekliyordu. İşte bütün bu şartlar altında II. Murad her tarafta sulhü temin ederek tahttan feragate karar verdi. Daha 1444 baharında Mehmed Çelebi'yi Manisa'dan Edirne'ye getirtti. Onun, yabancı elçilerin kabulünde divanda yanında oturmasına ve bir takım saltanat sembollerini kullanmasına müsaade etti. 1444 mayısında Ceneviz elçisi Drapperio ile beraber Murad'ın huzuruna çıkan Cyriacus d'Ancona, Mehmed Çelebi'yi babasının yanında haşmet içinde oturur görmüştü[3]. Varna muharebesinde yazdığı fetihnâmede II. Mehmed bahardâ babasının tahtı kendisine bırakdığını yazacaktır. Bundan sonra II. Murad'ın Macarlarla Edirne'de ve Karamanoğluyla Yenişehir'de büyük fedakârlıklarla sulh muahedeleri imzaladığını yukarıda söylemiştik. Hadiseleri doğru bir

[2] Bk. Chalkokondyles, Bonn tab'ı, s. 398.

[3] Bk. O. Halecki, *The Crusade of Varna*, New York 1943; Fr. Babinger, Von Amurath zu Amurath, Oriens, vol. 3, Nr. 2 (1950), s. 234.

şekilde sıralıyan Varna fetihnâmelerinde II. Mehmed kendisi, babasının hıristiyan ve Müslüman hükümdarlarla müsalehalar yaparak devleti emniyet altına aldıktan sonra saltanattan feragat ettiğini belirtir. Metni elimizde olan muahedede ise Karamanoğlunun taahhütlerini aynı zamanda "Murad Bey'e ve Mehmed Bey'e" karşı yapması dikkate değer ve bahardan beri Mehmed Çelebi'nin saltanata iştirak ettirildiğine başka bir delil sayılabilir. Fakat yeni bir kaynağa, *Gazavât-ı Murad Han*'a göre II. Murad'ın resmen kapıkulu önünde tahtını oğluna bırakması Karaman muahedesinden sonra Mihaliç ovasındadır ve bu her halde 1444 ağustosunda olmalıdır. Cülûsu bildirmek üzere Mısır Memlûklu sultanına gönderilen elçilerin oraya varış tarihi üzerinde istidlâllerimiz de resmî feragatin ağustos içinde vukubulduğunu teyit eder mahiyettedir. Sultan Murad şimdiye kadar zannedildiği gibi bu tarihte Manisa'ya gitmemiş, fakat Bursa civarında kendisini tam bir ibadet ve inziva hayatına vermiştir. Bu esasen onun tahttan çekildiği sebeplerinde de tam uygunluk halinde bir hareket tarzıdır.

Murad'ın beklediği şu idi: Artık Osmanlı devletinin bütün düşmanları ile sulh yapılmıştır. Oğlu sulh ve sükûn içinde tahtta yerleşecek ve sultanlık kendi soyunda devam edecektir. Hakikatte tahtın bir çocuğa bırakılması devlet içinde vahîm buhranlar doğurmuş, dış düşmanlar Osmanlı devletini yıkmak için daha büyük bir cesaretle taarruza geçmişlerdir. Genç Sultan Mehmed'in iki yıl süren bu ilk saltanatı Osmanlı devletinin uçurumun kenarına kadar sürüklendiği çok buhranlı bir devir olmuştur.

1444 haziran ortalarında Edirne'de bulunan Cyriacus, şehir halkının korku ve telâş içinde bulunduğunu, surların acele tamir ve takviye olunduğunu, askerin bozuk bir maneviyata sahip olduğunu yazarak yapılan anlaşmanın katiyen tasdik olunmamasını ve Türklerin bu düşkün anından istifade olunmasını tavsiye ediyordu[4]. *Gazavât*, Edirne için tıbkı bunun gibi bir tasvir vermekte, muasır Alman şairi Beheim, o zaman Edirne'den zenginlerin Anadolu'ya kaçtığını tesbit etmektedir. Balkanlarda, Arnavutluk'ta, İskender Bey ve Araniti isyan etmişlerdi, Mora despotu Korent berzahını aşarak Osmanlı nüfuz ve hâkimiyet sahasına tecavüz etmiş, Tesalya'da ve Novaberda'da başka isyanlar başgöstermişti. Ağustosta yirmi iki gemilik bir haçlı donanması boğazlara gelip hâkim olmuştu. İşte bu şartlar altında Macar sarayı sulhten ziyade muvaffakiyetle biteceğine emin bulunduğu haçlı seferini düşünmeğe başladı. Segedin'e gelen Türk elçisine Sırbistan kalelerini despota teslim ettirdikten sonra anlaşma mevcut değilmiş gibi taarruza geçildi. Macar ve Eflak as-

[4] Halecki, mez. eser.

kerinden mürekkep bir ordu 18-22 Eylül arasında Tuna'yı aşarak Kuzey Bulgaristan üzerinden Varna'ya doğru ilerlemeğe başladı. Aynı zamanda haçlıların plânlarına dâhil olduğuna şüphe olmıyan bir iç isyan tahrik edilmek istenmişti: İstanbul'da her zaman mevcut olan Osmanlı müddeilerinden biri, herhalde Orhan, 1444 yazında harekete geçerek İnceğiz'e geldi ve vaktiyle Düzme Mustafa'ya yapıldığı gibi Rumeli beylerinin gelip kendisine iltihak edeceklerini ümid etti. O, Murad'ın tahta çıkardığı 12 yaşındaki çocuğa karşı kendisi için büyük şans olduğunu tahmin etmiş olmalıdır. Fakat bu ölüm kalım anında düşmana hizmet eden Orhan'a Rumeli beyleri iltihak etmediler. O daima müddeilerin sığındığı Deliorman'a kaçtı; sonra orada Rumeli beylerbeyinin kuvvetleri tarafından sıkıştırılınca sahil yoluyla İstanbul'a sığınmağa muvaffak oldu. Genç Sultanın o yaz maruz kaldığı tehlike bundan ibaret değildir. O yaz Edirne'de Hurufîler kıyam etmişlerdi ve bu bir katılâmla neticelenmiştir[5], Arkasından haçlı ordusu tam Tuna'yı aştığı tarihte, 22 Eylülde Edirne'de müthiş bir yangın çıkarak büyük hasarlara sebep olmuştur. Bu esnada şehir halkı heyecan içinde paşaları (hükümeti) tazyik etmekte, tezahüratta bulunmakta idiler.

İşte bu şartlar altında birinci vezir Çandarlı Halil Paşa II. Murad'ı inzivasından çağırmaktan başka çare göremiyordu. Çocuk padişahın duruma hâkim olamadığı, her taraftan ayaklanan düşmanların taarruzu karşısında devletin mahva doğru sürüklendiği aşikârdı. Daha Orhan Çelebi'nin teşebbüsü esnasında Sultan Murad acele Edirne'ye çağırılmış ise de gelmemişti. Fakat şimdi düşmanın Edirne'ye doğru ilerlediği bir zamanda tekrar Anadolu'ya giden Kasabzâde Mahmud Bey'in ısrarları üzerine eski sultan nihayet ordunun başına geçmeği kabul etti. Acele Anadolu ordusunu Gelibolu karşısına getirdi. Düşman donanması orada oyalanırken kendisi İstanbul boğazına giderek Anadolu hisarından karşıya top himayesinde geçti ve Halil Paşa ile buluştu. Edirne'de genç Sultanın etrafındakiler, en başta Zaganos ve Şahabeddin Paşa, padişah sıfatiyle II. Mehmed'in ordunun başına geçmesini ve Sultan Murad'ın Edirne muhafazasında kalmasını istediler. Genç padişah babasının kat'î müdahalesi karşısında ısrardan vaz geçmek zorunda kaldı. Fakat bu hadise, II. Murad'a dayanan Halil Paşa ile muârızları arasında iktidar için mücadele ve rekabetin ilk mühim belirtisi olarak burada ehemmiyetle işaret edilmeğe değer. Halil hâlâ II. Murad'ı asıl padişah saymak istiyor, buna karşı rakipleri oğlu Sultan Mehmed'i resmen hakikî padişah tanıyarak onun hükümdarlık otoritesini tam ve bütün icablariyle tahakkuk ettirmek istiyorlardı. Bu suretle onlar çocuğun arkasında hakikî iktidarı Halil'in elinden almış olacaklardı. Halil'in siyaseti hakikatte bir otorite ikiliği ve binaenaleyh anarşi yaratacaktır.

[5] Bk. Babinger, mez. mak. s. 244-248.

şekilde sıralıyan Varna fetihnâmelerinde II. Mehmed kendisi, babasının hıristiyan ve Müslüman hükümdarlarla müsalehalar yaparak devleti emniyet altına aldıktan sonra saltanattan feragat ettiğini belirtir. Metni elimizde olan muahedede ise Karamanoğlunun taahhütlerini aynı zamanda "Murad Bey'e ve Mehmed Bey'e" karşı yapması dikkate değer ve bahardan beri Mehmed Çelebi'nin saltanata iştirak ettirildiğine başka bir delil sayılabilir. Fakat yeni bir kaynağa, *Gazavât-ı Murad Han*'a göre II. Murad'ın resmen kapıkulu önünde tahtını oğluna bırakması Karaman muahedesinden sonra Mihaliç ovasındadır ve bu her halde 1444 ağustosunda olmalıdır. Cülûsu bildirmek üzere Mısır Memlûklu sultanına gönderilen elçilerin oraya varış tarihi üzerinde istidlâllerimiz de resmî feragatin ağustos içinde vukubulduğunu teyit eder mahiyettedir. Sultan Murad şimdiye kadar zannedildiği gibi bu tarihte Manisa'ya gitmemiş, fakat Bursa civarında kendisini tam bir ibadet ve inziva hayatına vermiştir. Bu esasen onun tahttan çekildiği sebeplerle de tam uygunluk halinde bir hareket tarzıdır.

Murad'ın belklediği şu idi: Artık Osmanlı devletinin bütün düşmanları ile sulh yapılmıştır. Oğlu sulh ve sükûn içinde tahtta yerleşecek ve sultanlık kendi soyunda devam edecektir. Hakikatte tahtın bir çocuğa bırakılması devlet içinde vahîm buhranlar doğurmuş, dış düşmanlar Osmanlı devletini yıkmak için daha büyük bir cesaretle taarruza geçmişlerdir. Genç Sultan Mehmed'in iki yıl süren bu ilk saltanatı Osmanlı devletinin uçurumun kenarına kadar sürüklendiği çok buhranlı bir devir olmuştur.

1444 haziran ortalarında Edirne'de bulunan Cyriacus, şehir halkının korku ve telâş içinde bulunduğunu, surların acele tamir ve takviye olunduğunu, askerin bozuk bir maneviyata sahip olduğunu yazarak yapılan anlaşmanın katiyen tasdik olunmamasını ve Türklerin bu düşkün anından istifade olunmasını tavsiye ediyordu[4]. *Gazavât*, Edirne için ubkı bunun gibi bir tasvir vermekte, muasır Alman şairi Beheim, o zaman Edirne'den zenginlerin Anadolu'ya kaçtığını tesbit etmektedir. Balkanlarda, Arnavutluk'ta, İskender Bey ve Araniti isyan etmişlerdi, Mora despotu Korent berzahını aşarak Osmanlı nüfuz ve hâkimiyet sahasına tecavüz etmiş, Tesalya'da ve Novaberda'da başka isyanlar başgöstermişti. Ağustosta yirmi iki gemilik bir haçlı donanması boğazlara gelip hâkim olmuştu. İşte bu şartlar altında Macar sarayı sulhten ziyade muvaffakiyetle biteceğine emin bulunduğu haçlı seferini düşünmeğe başladı. Segedin'e gelen Türk elçisine Sırbistan kalelerini despota teslim ettirdikten sonra anlaşma mevcut değilmiş gibi taarruza geçildi. Macar ve Eflak as-

[4] Halecki, mez. eser.

kerinden mürekkep bir ordu 18-22 Eylül arasında Tuna'yı aşarak Kuzey Bulgaristan üzerinden Varna'ya doğru ilerlemeğe başladı. Aynı zamanda haçlıların plânlarına dâhil olduğuna şüphe olmıyan bir iç isyan tahrik edilmek istenmişti: İstanbul'da her zaman mevcut olan Osmanlı müddeilerinden biri, herhalde Orhan, 1444 yazında harekete geçerek İnceğiz'e geldi ve vaktiyle Düzme Mustafa'ya yapıldığı gibi Rumeli beylerinin gelip kendisine iltihak edeceklerini ümid etti. O, Murad'ın tahta çıkardığı 12 yaşındaki çocuğa karşı kendisi için büyük şans olduğunu tahmin etmiş olmalıdır. Fakat bu ölüm kalım anında düşmana hizmet eden Orhan'a Rumeli beyleri iltihak etmediler. O daima müddeilerin sığındığı Deliorman'a kaçtı; sonra orada Rumeli beylerbeyinin kuvvetleri tarafından sıkıştırılınca sahil yoluyla İstanbul'a sığınmağa muvaffak oldu. Genç Sultanın o yaz maruz kaldığı tehlike bundan ibaret değildir. O yaz Edirne'de Hurufîler kıyam etmişlerdi ve bu bir katılâmla neticelenmiştir[5], Arkasından haçlı ordusu tam Tuna'yı aştığı tarihte, 22 Eylülde Edirne'de müthiş bir yangın çıkarak büyük hasarlara sebep olmuştur. Bu esnada şehir halkı heyecan içinde paşaları (hükümeti) tazyik etmekte, tezahüratta bulunmakta idiler.

İşte bu şartlar altında birinci vezir Çandarlı Halil Paşa II. Murad'ı inzivasından çağırmaktan başka çare göremiyordu. Çocuk padişahın duruma hâkim olamadığı, her taraftan ayaklanan düşmanların taarruzu karşısında devletin mahva doğru sürüklendiği aşikârdı. Daha Orhan Çelebi'nin teşebbüsü esnasında Sultan Murad acele Edirne'ye çağırılmış ise de gelmemişti. Fakat şimdi düşmanın Edirne'ye doğru ilerlediği bir zamanda tekrar Anadolu'ya giden Kasabzâde Mahmud Bey'in ısrarları üzerine eski sultan nihayet ordunun başına geçmeği kabul etti. Acele Anadolu ordusunu Gelibolu karşısına getirdi. Düşman donanması orada oyalanırken kendisi İstanbul boğazına giderek Anadolu hisarından karşıya top himayesinde geçti ve Halil Paşa ile buluştu. Edirne'de genç Sultanın etrafındakiler, en başta Zaganos ve Şahabeddin Paşa, padişah sıfatiyle II. Mehmed'in ordunun başına geçmesini ve Sultan Murad'ın Edirne muhafazasında kalmasını istediler. Genç padişah babasının kat'î müdahalesi karşısında ısrardan vaz geçmek zorunda kaldı. Fakat bu hadise, II. Murad'a dayanan Halil Paşa ile muârızları arasında iktidar için mücadele ve rekabetin ilk mühim belirtisi olarak burada ehemmiyetle işaret edilmeğe değer. Halil hâlâ II. Murad'ı asıl padişah saymak istiyor, buna karşı rakipleri oğlu Sultan Mehmed'i resmen hakikî padişah tanıyarak onun hükümdarlık otoritesini tam ve bütün icablariyle tahakkuk ettirmek istiyorlardı. Bu suretle onlar çocuğun arkasında hakikî iktidarı Halil'in elinden almış olacaklardı. Halil'in siyaseti hakikatte bir otorite ikiliği ve binaenaleyh anarşi yaratacaktır.

[5] Bk. Babinger, mez. mak. s. 244-248.

Varna'da çok kanlı ve çetin bir savaştan sonra (Chalkokondyles'e göre Türkler 8000 şehid verdiler) istilâcılar ricate mecbur edildi (10 sonteşrin 1444). Edirne ve Osmanlı devleti kurtulmuştu. Bu savaşın büyük tarihî neticeleri olmuştur: Balkanlarda Osmanlı nüfuz ve hâkimiyeti yeniden yerleşmiş, İstanbul'un zabtını imkân dahiline sokmuştur.

Zafer Sultan Murad'a eski otoritesini kazandırmıştı. Herkes ona asıl padişah olarak bakıyordu. Bununla beraber dört ay önce kendisi resmen tahttan feragat etmiş olduğu için resmen yeniden tahta oturması ve biat alması lâzımdı. Halil ve bütün halk bunu çok arzu ettikleri halde II. Murad, oğlunun istikbali için çok zararlı olabilecek bu hareketi yapmadı ve ve kısa bir zaman Edirne'de kaldıktan sonra oğlunu *Tevârih-i Âl-i Osman*'ın ifadesiyle "İstiklâlî padişah" yaparak bu defa Manisa bahçelerine çekildi. Orada yeni bir saray inşa ettirmeğe başladı. II. Murad Varna muharebesi dolayısiyle Edirne'ye gittiği zaman yeniden bir cülûs bahis mevzuu değildi. Resmen oğlu Sultan Mehmed padişahtı ve Varna zaferini bildirmek üzere Mısır Sultanı Seyfeddin Çakmak'a, Timur oğullarından Şahruh'a, Karamanoğlu İbrahim Bey'e ve diğer İslâm hükümdarlarına gönderilen fetihnâmelerin hepsi Mehmed adınadır ve orada babasının tahtı nasıl kendine bıraktığını ve Macarların taarruzu üzerine onu nasıl ordunun başına çağırdığını anlatmaktadır. Ancak II. Murad, Edirne'ye tekrar gelip ordunun başına geçtiği ve devlet iktidarını kullandığı andan itibaren filen cülûs etmiş gibi idi ve herkes ona hakikî padişah muamelesi yapıyordu. Veziriâzam Çandarlı'ya gelince, o muayyen düşüncelerle her bakımdan II. Murad'ı asıl padişah sayıyordu. Sultan Murad Manisa'ya çekildikten sonra da âdeta devletin en yüksek otoritesi olarak en mühim işlerde ona başvuruyor ve Kritovulos'un yazdığı gibi[6] "ekser umurda Sultan Mehed'e muhalefet" ediyordu. Çandarlı'nın, uzakta olan II. Murad'a dayanarak devlet işlerini hâkim-i mutlak olarak idare etmek meyline karşı diğer iki vezir, Zaganos ve Şahabeddin, her türlü müdahaleyi bertaraf etmek suretiyle küçük Sultan Mehmed'i (o zaman 12 yaşındadır) hakikaten "İstiklâlî padişah" yapmak ve divanda hâkim olmak istiyorlardı. II Mehmed'in 1444 ağustosundan 1446 ağustosuna kadar fasılasız devam eden ilk iki yıllık saltanatı bu iki grup arasında iktidar için mücadele ile geçmiştir. Çandarlı'nın rakipleri genç sultanı Varna zaferini dahi gölgede bırakacak büyük bir fethe, İstanbul fethine teşvik etmeğe başladılar. Varna muharebesinin başlıca muharriki olan Bizans'ı şimdi fethetmek mümkün görünüyordu. Gerçekten 1445 yılında da bir haçlı donanması Karadeniz kıyılarına gelmiş ve yanlarında başka bir saltanat müddeisini, Davud'u getirmiş, öbür taraftan Yanko (Hunyadi Yanoş) bir ordu ile Rumeli'yi tekrar istilâ tehdidinde bulunmuştu. Fakat Şahabeddin Paşa'nın müteyakkizane harekâtı sayesinde düşman bir istilâya

[6] Karolidi tercümesi, TOEM ilâvesi, İstanbul 1328, s. 91.

cesaret edememiş ve çekilip gitmişti. Sultan Mehmed'in İstanbul'a karşı muhasara fikri Angiollelo tarafından bize naklolunmuştur. Phrantzes'de buna bilvasıta telmih eder. Osmanlı rivayetlerine göre, II. Mehmed Kastamonu hâkimini, Karamanoğlu'nu ve Sırp despotu ile diğer haraçgüzar hıristiyan hükümdarlarını (şüphesiz bu arada Bizans'ı) tehdit ettiği için Manisa'ya babasına şikâyetler gelmeğe başlamıştır. Bunun üzerine II. Murad oğlunu ve vezirlerini tevbih ederek durumu yatırştırmıştır[7]. Bu rivâyet genç padişahın etrafındakilerin fütuhatçı ve mütearrız politikasını tamamiyle teyit etmektedir. Bununla beraber Rumeli'nde Osmanlı hâkimiyetini tehdit eden tehlikeler baki idi. Mora despotu Varna muharebesinden sonra da taarruzlarına devam ediyor, Arnavutluk'ta İskender Bey isyanı genişliyor ve şimalden Arnavutluğa götüren mühim yol üzerinde Kocacık (=Svetigard) kalesi asiler eline düşmüş bulunuyordu. Bilhassa 1444 denberi Macarlarla işbirliği yapan Eflak voyvodası I. Vlad Drakul, Tuna'nın öte kıyısında Yergögü kalesini işgal ve tahrip etmiş, buna karşı Rumeli beylerbeyi Davud Bey idaresinde gönderilen ordu tam bir bozguna uğramıştır.

Murad'ın avdetini her zamandan ziyade gerekli gören Çandarlı ile Sultan Mehmed'in saltanatını müdafaa eden ikinci vezir Şahabeddin Paşa arasında rekabet nihayet bir yeniçeri isyanı ile neticelendi. Yeniçeriler tamamiyle Halil tarafında idiler ve ağaları meşhur Kurtcu Doğan Çandarlı'ya tâbi idi. Çandarlı'nın tahriki ile herhalde 1446 baharında bu asker ayaklandı. Şahabeddin Paşa'nın sarayına hücum ederek kendisini öldürmek istediler. Paşa kaçıp Sultan Mehmed'in sarayına sığınarak canını kurtardı. Eşyasını yağmaladılar. Fakat isyan burada kalmıyarak asiler Buçuktepe denilen mevkie çıktılar ve İstanbul'da bulunan düzme (Orhan Çelebi) yanına gideceklerini ilân ettiler. Bu açıkca Sultan Mehmed'in saltanatına karşı bir hareketti. Bunun üzerine şehir halkının yardımiyle asilere karşı bir tenkil hareketi başladı. Altı aydır maaş almıyan ve akçadaki gümüş mikdarının azaltılmasından beri mutazarrır olan yeniçerilerin ulûfeleri yarımşar akça artırıldı ve bu suretle isyan yatıştırıldı. Fakat Şahabeddin Paşa artık ortadan çekilmiş görünüyor. Bu esnada Halil'in tertiplerini gösteren başka dikkate değer bir hareket vardır: İsyan başlamadan önce II. Murad 5 mayısta 4000 kişilik bir kuvvetle Manisa'dan ayrılmış ve Rumeli'ye müteveccihen Ayazmand'a kadar gelmiş, fakat orada birdenbire fikrini değiştirerek Bursa'ya çekilmiştir. II. Murad tekrar Edirne tahtına gelmek üzere orada daha üç ay kadar bekliyecektir. Murad'ın hareketlerini vekayinâmelerdeki münferid bazı kayıtların yardımiyle şu şekilde izah edebiliyoruz: Halil, Sultan Muradla gizlice haberleşiyor ve onu Edirne'ye tahta gelmeğe iknaa çalışıyordu. Fakat bunu kiyasetle yapmak lâzımdı, yani Murad'ın dönmesine taraftar bulunmıyan

[7] Bunun münakaşası için bak. Benim *Tetkikler ve vesikalar, İstanbul fethinden önce Fatih Sultan Mehmed.*

Şahabeddin ve Zaganos Paşaların tahriki ile kendisine karşı oğlu tarafından herhangi bir mukavemet teşebbüsüne meydan verilmemeli idi. Sultan Mehmed, II. Murad'ın yegâne şehzâdesi olduğu için böyle bir şey katiyen istenmiyordu. Çandarlı Halil bir taraftan Murad'ı davet etmiş, öbür taraftan Şahabeddin'i bertaraf etmek için yeniçerileri tahrik etmiştir. Fakat isyanın bastırılması ve belki genç sultanın mukavemet ihtimali üzerine Sultan Murad Rumeli'ye geçmeğe cesaret edemiyerek Bursa'ya dönmüş ve hadiselerin inkişafını beklemiştir. Chalkokondyles, Sultan Murad tahta geçmeğe kalkışırsa baba oğul arasında bir iç harb tehlikesini sarahatle işaret etmiştir. Fakat Halil, faaliyetine devam ediyordu. Son yeniçeri isyanı herkesin nazarında genç Sultan Mehmed'in askeri zabtedemiyeceğini açıkça göstermişti. Rumeli'nde tehlike artıyordu. Bilhassa Mora despotunun tecziyesi bir zaruret halini almıştı. İşte bunu ve Davud Bey'in Eflak'da uğradığı bozgunu nazarı itibare alan Halil, Murad'ın tekrar cülûsuna taraftar bulunan İshak Paşa ve Anadolu beylerbeyi Ozgur oğlu İsa Beyle birleşerek Murad'ı Edirne'ye çağırdılar. II. Murad, Varna'da sonra Manisa'ya çekilmiş olmakla beraber ~~valiziyle~~ tahtı bıraktığına pişmandı ve usuliyle tekrar saltanata geçmek isterdi. Bursa'dan Edirne'ye geldi. Sultan Mehmed, Çandarlı'nın talimi üzerine istemeksizin babasına tahta geçmesini teklif etti. Sultan Murad, zâhiren isteksiz görünmekle beraber ertesi günü yeniçerilerin biatini aldıktan sonra resmen oturdu. Bir Raguza vesikasına göre Murad'ın Edirne'ye gelmesi Ağustos sonlarındadır. Bir ay sonra oğlunun Venedikle yapmış olduğu sulh muahedesini tasdik için kendi adına Venedik'e elçiler gönderdiğini yine vesikalardan biliyoruz [8]. II. Murad'ın çekilmesiyle beraber derhal divan (hükümet) azalarında esaslı değişiklikler yapıldı. Zagonos ve İbrahim Paşalar Mehmedle beraber Manisa'ya gittiler. II. Murad'ın vezirleri Halil birinci mevkide olarak sırasiyle Saruca ve İshak Paşalar geldi. Şahabeddin Paşayı bir daha ancak 1451 de Sultan Mehmed'in "Atabeği" sıfatiyle Manisa'da göreceğiz. ~~Neticede~~ Edirne'de çok durmıyarak son bahar olmasına rağmen Mora despotuna karşı sefere çıktı. 1448 yılında da Eflâk ve Arnavutluk'a karşı askerî harekâta ~~çıktı~~ ve Yanko'nun bu harekâtla münasebettar olarak Balkanlara yaptığı yeni bir istilâyı Kosova meydan muharebesinde durdurdu (1448). Bütün bu seferler, Balkanlarda Osmanlı hâkimiyetini teyit etti. 1450'de Arnavutluğa ikinci bir sefer yaptı; fakat İskender Bey'in merkezi Akçahisar (Croïa)'yı almağa muvaffak olmadı. Bu muvaffakiyetsizliği örtmek için o kış Sultan Mehmed'in Zülkadir Beyinin kızı Sitti hatunla izdivacını Edirne'de parlak bir düğünle tes'it etti. Az sonra düğün yorgunlukları tesiriyle hastalanarak 3 Şubat 1451'de genç denilebilecek bir yaşta hayata gözlerini yumdu. Sultan Mehmed bu suretle on dokuz yaşında beş yıllık bir ayrılıktan sonra tahta tekrar kavuşmuş oluyordu. Esasen onun bu beş yıl zarfında da durumu tamamiyle hususî bir karakter

[8] Babinger, mez. mak. s. 261 v.d.

arzeder. O, padişahlık yapmış bir şehzade idi. Taht üzerinde hakları her türlü şüpheden âzâde bulunuyordu. Görünüşe nazaran Sultan Mehmed kendisini tahttan indirilmiş kabul etmiyor, ve Manisa'da hakikî bir sultan gibi hüküm sürmek istiyordu. Orada H. 852 tarihinde basılmış bir bakır parası vardır ve II. Murad tarafından tasdik olunan Venedik barış andlaşmasına rağmen Ege'deki Venedik arazisine karşı 1446—1449 yılları arasında mütemadi akınlar yaptıracaktır. Mısırlı müverrih İbn İyas'a göre [9] "Mehmed babasının sağlığında Rum memleketinde saltanat naibi idi. Ondan sonra orada müstakil oldu". Kayda değer bir nokta da Mora seferi hariç, Sultan Mehmed'in Rumeli'deki bütün seferlere iştirak etmiş olmasıdır. Fatih Mehmed'in Şehnâmecisi Kâşifî, bu seferlerde onu daima asıl pâdişah gibi zikredecektir.

Bununla beraber Sultan Mehmed 1451'de babasının ölümü üzerine Edirne'ye geldiği zaman yine rahatça tahtı elde edememiştir. Yeniçeriler o gelmeden ayaklanarak ancak Halil Paşa'nın nüfuz ve ôtoritesi sayesinde inkiyat etmişlerdir ve Mehmed ancak bundan sonra gelip tahtına oturmuştur. Vaktiyle bir çocuk iken devleti idare edemediği için tahttan uzaklaştırılan genç şehzade hakkında o zaman hiç de müsait bir görüş yoktu. Anadolu'da Karamanoğlu onu tanımıyarak taarruza geçti ve Germiyan, Aydın ve Menteşe'ye saltanat müddeileri göndererek ayaklandırdı. Anadolu'da yeni pâdişahı tanıyan küçük bir bölge kalmıştı. Bu müşkül durumda genç sultan Bizans'ın ve Sırp despotunun bütün dileklerini kabul etti. Sırp despotuna huddudda bazı bölgeler ve Bizans'a Çorlu'dan beride bazı yerler terk olundu ve eski barış muahedeleri yenilendi. Bizans'a fazla olarak Orhan'ın masârifi bahanesiyle yılda 300 bin akça ödemeği kabul etti. Genç padişah babasının koca veziri Halil Paşa'yı hiç sevmediği halde durumunun ne kadar zayıf olduğunu görerek onu birinci vezirlik makamında ibka etmişti. Fakat Ozgur oğlu İsa Bey'i Anadolu eyâletinden azlettiği gibi İshak Paşa'yı vezaretten uzaklaştırdı ve İsa Bey yerine Anadolu beylerbeyi tayin etti. Şimdi divanda vezirler sırasiyle Halil, Saruca, Şahabeddin ve Zaganos Paşalardı. Bu şimdilik iki grup arasında bir uzlaşmayı ifade etmekte idi. Çandarlı'nın barış ve yatıştırma politikası ister istemez takip olunmak gerekiyordu. Sultan Mehmed, tâbi hıristiyan beyliklere mühim tavizler verdikten sonra Karamanoğluna karşı ordusiyle Anadolu'ya geçti ve Akşehir'e geldi. Onun durumunu haddinden fazla zayıf telâkki eden Bizans, Akşehir'e elçilerini göndererek tehditte bulundu. Orhan için verilen tahsisatın iki misline çıkarılmasını istedi ve bu şehzadenin saltanat üzerindeki hukukunu hatırlattı. Kendisi Anadolu'da iken boğazların kesilmesi ve Orhan'ın Rumeli'nde harekete geçmesi tıbkı babasının cülûsundaki tehlikeli durumu yaratabilir, tahtını tehlikeye düşürebilirdi. II. Mehmed gayet mülâyemetle elçilere kendisini gelip Edirne'de

[9] *Badâi' az-zuhûr*, Bulak 1211, s. 204.

görmelerini bildirdi ve Halil Paşa'nın gayretleri sayesinde Karamanoğlu İbrahim Beyle bir müsaleha yaptı: Ona istediği Alâiye kalesini terke razı oluyordu. Sonra süratle payitahtına erişmek üzere yola çıktı. Yeniçeriler bu müşkül anda yolda, "padişahımızın ilk seferidir, ihsan gerek" sözleriyle tehditle kendisinden para istediler. Ruhî'ye göre Çandarlı'nın ve yeniçerilerin düşmanı Şahabeddin Paşa ile Turhan Bey bunların hepsinin tedib ve tenkilini tavsiye etmişlerdir. Fakat Sultan tehlikeli durumdan henüz kurtulmuş değildi. Yeniçerilerin isteklerini kabul etti. Bununla beraber bir kaç gün sonra bir divan toplattı. Halil'in adamı Yeniçeri Ağası Kurtcu Doğan'ı ve yayabaşılarını dayak cezasına çarptırdı ve hepsini azletti. Ordudan bir çok yeniçeriler firar etmişlerdi. Onların yerine maiyetinde doğancı, zağarcı gibi av bölüklerinin hepsini yeniçeri safları arasına dağıttı, bu suretle kendisine karşı o zamana kadar daima isyan ve serkeşlikte buluan bu askeri esaslı bir şekilde inkiyad altına almış ve tensik etmiş oldu. Bununla Çandarlı da sağ elini kaybetmiş oluyordu. Genç sultan Bursa'ya vardığı zaman Çanakkale Boğazının düşman gemileri tarafından tutulmuş olduğunu öğrendi ve kendisi İstanbul boğazına giderek Anadolu hisarının himayesi altına karşıya, vaktiyle 1444'de babasının büyük bir tehlike altında geçtiği ve bir hisar yaptırmağı kararlaştırdığı bugünkü Rumeli Hisarı mevkiine geçti. Hemen Halil Paşa'ya burada bir hisar yaptırılmasını emretti. İşte bu andan itibaren İstanbul'un fethiyle neticelenen hazırlıklar da başlamıştır. Görülüyor ki, İstanbul fethi 1439'danberi Osmanlı devletini tehdit eden büyük buhranın neticelendirilmesi bakımından olduğu kadar bizzat Fatih Sultan Mehmed'in kendi saltanatı ve tahtı için de zarurî bulunuyordu. İstanbul muhasarası bu suretle uzun bir buhran devresinin son safhasını teşkil eder. Bu buhran, Osmanlı devletinin İstanbul merkez olarak Rumeli ve Anadolu'da bir imparatorluk halinde kurulup kurulamıyacağı dâvasına bağlı idi. Genç Sultan Mehmed'in bir ölüm kalım savaşı neticesinde başardığı fethile bu buhrana son verilmiş, Osmanlı imparatorluğu o zaman bilkuvve kurulmuştur. Fakat İstanbul'un fethi, Fatih için aynı zamanda saltanatın fethi olmuştur. Kendi otoritesini ve tahtını tehdit edenler, Orhan Çelebi ve koca vezir Çandarlı hemen fethin akabinde ortadan kalkmışlardır.

ALMAN GÖZÜYLE DİVAN EDEBİYATI

Prof. Dr. ANNEMARIE SCHIMMEL

Beş sene evvel bir Alman yayınevi, bütün yakın şark liriğine dair bir antoloji toplamamı benden rica etti. O zaman, eski Mısır, Babil, İsrail Arap ve İran edebiyatlarından az çok eski iyi tercümeler, kıymetli etüdler kolaylıkla bulabilmiştim; fakat klâsik Türk edebiyatına gelince, şimdiye kadar garbda bu edebiyattan yapılan tercümeler hem ilim, hem de sanat bakımından bugünkü Alman okuyucularını tatmin edecek bir durumda değildi.

Bilindiği veçhile, Avrupa'da İran edebiyatı oldukça büyük bir şöhret kazanmıştır. Hâfız ve Ömer Hayyam'ın isimleri geniş bir muhitte tanılır; fakat Bâkî'nin, Fuzûlî'nin kim olduklarını sorarsanız, bir türlü cevap alamazsınız. Dünya edebiyatı tarihine ait kitapların çoğunda, ve şarkiyatçılar tarafından hazırlanan etüdlerde bile, Türk Divan Edebiyatının İran edebiyatının zaîf bir taklidi, solgun bir sayesi olduğunu okuyabiliriz. —Şüphesiz, Türk Divan Edebiyatında bir İran tesiri mevcuttur; bu edebiyattan birçok eser ya aynen, ya serbest olarak tercüme edilmiştir. Çünkü dünyada hiçbir şey kendiliğinden inkişaf edemez; her tohum, büyüyebilmek için, toprağa, güneşe, rüzgâra, bazan da aşıya muhtaçtır. Sonra kendi istidadına nazaran inkişaf edebilir. Türk Divan Edebiyatının bu inkişafını tetkik etmek teşebbüse değer bir iştir. Türk edebiyatının Almanya'da çok az okunması bir taraftan şaşılacak bir haldir. XV. asırdan itibaren Alman edebiyatında Türkler oldukça büyük bir rol oynamışlardır; Alman halk şiiri o zaman garba ilerliyen Türklerden sık sık bahseder (tabiî pek menfî bir manâda!), ve XVIII. asırda bihassa velût müellif Lohenstein'ın muntantan ve hayalle dolu piyeslerinin konuları, Osmanlı sultanlarının saraylarında vaki olan maceralardı. Malûm olduğu veçhile, bu moda, XVI. asrın ortasından itibaren hem İngiltere'de, hem de Fransa'da hâkimdi; fakat bu gibi piyeslerde görünen Türk tipleri, hakikî Türkler değil, müelliflerin zamanlarının zevkine göre göstermek istedikleri korkunç ve müfrit insanların maskaralarıydı. 1650 senesinden itibaren İran edebiyatından arasıra bir orijinal parça Batı Avrupa'da tercüme edildiği halde, daha yakın ve o zaman İran edebiyatından daha canlı, daha kuvvetli olan Türk edebiyatiyle Almanya'da kimse meşgul olmamıştır. Bununla beraber, XVIII. asır ve XIX. asırın ilk onyıllarında İran edebiyatından büyük bir kısmı Türklerin tavassutuyle (Sûfî, Şem'î, Sürûrî şerhleriyle) tanınmıştır. Şarktaki sefarethaneler için tercüman yetiştirmek maksadiyle Viyana'da kurulmuş lisan mektebinde bilhassa Türkçe öğretilmekteydi, ve oradan mezun olan meşhur şarkiyatçı Joseph von